

1. Wst p

Schyłkowy glacjał jest to okres ponownego, stopniowego zasiedlenia północnych partii Europy przez społeczno ci ludzkie, po okresie hiatusu osadniczego obejmuj cego okres maksymalnego ochłodzenia klimatu w trakcie ostatniego zlodowacenia (20000-18000 lat temu). Jest to okres niejednorodny klimatycznie – proces wycofywania si lodowca, był kilkakrotnie przerywany, co powodowało zahamowanie rozwoju ro linno ci le nej i czasowy nawrót warunków peryglacialnych. W starszej fazie tego okresu, osadnictwo miało charakter pionierski i pocz tkowo było stosunkowo nietrwałe. Pierwotnie, z centrów wokół morza ródziemnego i Czarnego, zasiedlane były wył cznie obszary wy yn rodkowoeuropejskich (kultura epigrawecka, magdale ska). W młodszej fazie paleolitu schyłkowego, dynamika osadnictwa wyra nie wzrosła. Zasiedlenie obj ło stref Ni u rodkowoeuropejskiego, gdzie utworzyły si stosunkowo stabilne struktury osadnicze. Uwidoczniło si to szczególnie w okresie Dryasu III (GI1). Liczne pozostało ci materialne z tego okresu pozwalaj na przeprowadzenie studiów nad regionalnym zróż nicowaniem kultury ówczesnych społeczno ci ludzkich.

W okresie schyłkowego glacjału wyró nia si dwa du e ugrupowania (technokompleksy) kulturowe: technokompleks z tyliczakami łukowatymi, czerpi cy z tradycji południowo europejskich o rodków, którego ekumen były powracaj ce rodowiska le ne oraz technokompleks z ostrzami trzoneczkowatymi, lokalne, północnoeuropejskie ugrupowanie zwi zane z chłodnymi fazami ko ca epoki lodowej, wyrosłe z miejscowych tradycji kultury magdale skiej.

W okresie Alleredu (GI c-a), charakteryzuj cego si rozwojem ekosystemu le nego, na Ni u dominowały zespoły z tyliczakami. Okre lane s one nazw kultury Federmesser, pochodz cej od niemieckiej nazwy charakterystycznego dla tej kultury narz dzia krzemienno. Ówczesne społeczno ci charakteryzowały si gospodark trapersk , której podstaw była eksploatacja zasobów zbiorowisk le nych. Społeczno ci technokompleksu z ostrzami trzoneczkowatymi zasiedlały wtedy północne peryferie Ni u (Dania, pn. Niemcy, Szwecja, pn. Polska, Litwa, Białoru), które wci charakteryzowały si obecno ci chłodniejszego ekosystemu. Były to przede wszystkim kultury: Bromme i Valdai oraz grupa Wile ska.

Ostatni, mocny powrót warunków peryglacialnych w nast pnym okresie Dryasu III (GI1) - ostatniego epizodu epoki lodowcowej - spowodował wycofanie si kompleksów le nych i wyra ne przesuni cie granic ekumeny na południe. Był to okres zahamowania wycofywania si pokrywy lodowej oraz rozwój lodowców górskich, tworzenia si wydm. W tym okresie powróciła tak e typowo peryglacialna fauna, przede wszystkim renifer, który pełnił rol głównej zwierzyny łownej ówczesnych społeczno stw. Ekspansja ugrupowa z ostrzami trzoneczkowatymi obj ła wówczas cały Ni roskowoeuropejski oraz północny pas Wy yn. W Europie zachodniej i centralnej pojawia si kultura ahrenburska, w Europie centralnej i wschodniej kultura widerska natomiast w Europie wschodniej kultura desne ska. Ekspandowały one na południe wypychaj c ugrupowania tyliczakowe z Ni u daleko na południe lub powoduj c ich zanik.

Dolina Wisły w okolicach Krakowa jest jednym z kluczowych obszarów osadnictwa schyłkowopaleolitycznego. Zdecydowana wi kszo materiałów krzemienno, pochodz cych z tego obszaru, zwi zana jest z obecno ci technokompleksu z ostrzami trzoneczkowatymi (głównie z kultur widersk). Jedyne nieliczne materiały potwierdzaj zasiedlenie tej strefy przez ludno technokompleksu z tyliczakami.

Pierwsze materiały schyłkowopaleolityczne w Małopolsce, zostały zebrane przez archeologów amatorów jeszcze w II poł. XIX. To wtedy odkryto zespoły osadnicze tej kultury na zwydmionych obszarach w rejonie Czernichowa, Ty ca, Kobierzyna i Borku Fał ckiego (Dagnan-Ginter A., Drobniewicz B. 1974). Stanowiska te były badane wielokrotnie ale wył cznie powierzchwnie, dostarczyły bogatych, niemniej wybiórczych kolekcji wyrobów krzemienno. Przeprowadzone w latach 60-tych, regularne badania wykopaliskowe, poza stanowiskiem w Zakrzowcu, nie przyniosły nowych materiałów. Kolejne, metodycznie pozyskane zbiory pojawiły si w latach 90-tych, kiedy odkryto bogate zespoły krzemienne z Zagacia (Pawłowska 2003) oraz Przegini Narodowej. Przełom w badaniach przyniosły wykopaliska ratownicze na trasie Autostrady A4, przeprowadzone przez Krakowski Zespół do Bada Autostrad. Odkryto wówczas olbrzymi kompleks osadniczy tej kultury w dolinie Wilgi - Kraków-Kurdwanów; w dolinie Serafy - Kraków-R ka i na południowych, piaszczystych stokach Kotliny Sandomierskiej – kompleksy stanowisk w Krakowie-Bie anowie, Kokotowie i Zakrzowie.

2. Cel projektu badawczego

Celem projektu badawczego jest analiza dotychczas zebranych materiałów, ze szczególnym uwzgl dnieniem tych, pochodz cych z ostatnich lat, pozyskanych w sposób metodyczny, zgodny z obecnym stanem metodologii. Stanowi one dobr podstaw do podj cia próby rekonstrukcji procesów kulturowych na omawianym obszarze, w okresie schyłkowego glacjału. Analizie zostanie poddana równie baza ródłowa danych przyrodniczych celem przedstawienia rekonstruowanych procesów kulturowych w szerokim kontek cie zmian rodowiskowych.

3. Metody

Podstawowym elementem prowadzonych bada b dzie analiza odkrytych pozostało ci kultury materialnej, reprezentowanej niemal wył cznie przez wyroby kamienne, przede wszystkim ze skał krzemionkowych. Były one wyrabiane głównie z lokalnego krzemienia jurajskiego, chocia do ich produkcji wykorzystywano tak e inne importowane surowce jak radiolaryt, czy obsydian. Rekonstrukcja gospodarki surowcami jest szczególnie istotnym elementem bada nad zespołami schyłkowopaleolitycznymi, pozwalaj cym na okre lenie stopnia mobilno ci tych zespołów oraz głównych wektorów ich interregionalnych kontaktów. Kolejnym etapem bada b dzie charakterystyka funkcjonalna poszczególnych zespołów. Podstaw wnioskowania b dzie klasyfikacja polegaj ca na umieszczeniu wszystkich wyrobów w obr bie schematu produkcji narz dzi, obejmuj cego poszczególne etapy obróbki surowca krzemienno, zgodnie z zało eniami „klasyfikacji dynamicznej.” Dalsza analiza b dzie polegała na przeprowadzeniu obserwacji przestrzennej odkrytych zespołów w obr bie poszczególnych stref stanowisk. Szeroko płaszczyznowe, ratunkowe wykopaliska, w sposób przypadkowy przecinaj ce badany obszar, dostarczyły zupełnie nowych danych przestrzennych. Po wiadczaj one zróż nicowanie funkcjonalne w wykorzystaniu obszaru przez ludno schyłkowopaleolityczn . Poza krzemienicami, miejscami o du ym wysyceniu zabytkami krzemienno, po wiadczaj cymi miejsca obozowania, przebadano olbrzymie, licz ce wiele tysi cy metrów kwadratowych tło osadnicze. Na stanowiskach rozpoznano „strefy aktywno ci” ludno ci schyłkowopaleolitycznej, czyli obszar rozrzedzonego wyst powania wyrobów kamiennych. Poza tym zadokumentowano koncentracje materiałów krzemienno. S to licz ce kilkadziesi t wyrobów skupiska

materiału krzemienno. S one zapewne pozostało ci dora nych, incydentalnych czynno ci jak np. polowanie, czy oprawa upolowanej zwierzyny, dotychczas nieznanie zarówno z obszaru Małopolski, jak i s siednich terenów.

Rekonstrukcja rodowiska przyrodniczego, pozwoli na okre lenie zbioru czynników, przede wszystkim ekonomicznych, maj cych wpływ na zachowania kulturowe w omawianym okresie. Globalny, precyzyjny zapis zmienno ci klimatu na Ziemi udokumentowany jest obecnie przez tzw. krzywe klimatyczne uzyskiwane zarówno z rdzeni lodowych, jak i wierce w dnie morskim. Dane te musz by jednak skorygowane przez lokalny zapis, który uwzgl dnia indywidualny charakter poszczególnych jednostek geograficznych. W przypadku stanowisk małopolskich, w odró nieniu od „klasycznych” zespołów schyłkowo paleolitycznych, zasiedlaj cych Ni , istotne jest ich położenie na północnym marginesie pasma wy yn. Implikuje to mo liwo wyst powania ró nic w adaptacji do odmiennych ekosystemów, a co za tym idzie odmiennie kulturow . Rekonstrukcj rodowiska przyrodniczego umo liwi analiza lokalnych profili zarówno geologicznych, jak i pyłkowych pozyskanych w wyniku wierce . ciele powi zanie materiałów krzemienno z krzyw klimatyczn b dzie dokonane w oparciu o datowanie radiow głowe wybranych, istotnych zespołów krzemienno.

4. Plan bada

Plan bada obejmuje analiz materiałów krzemienno pochodz cych ze stanowisk w Krakowie-Bie anowie (stanowiska 8, 15, 20) oraz w Przegini Narodowej. Wyniki bada zostan odniesione do pozostałych stanowisk w oparciu o ich publikacje ródlowe oraz ogólny ogl d materiałów krzemienno z nich pochodz cy. Dotyczy to stanowisk i kompleksów stanowisk w Kraków-Bie anowie, Krakowie-Borku Fał ckim, Krakowie-Kurdwanowie, Krakowie-Kobierzynie, Krakowie-Kosocicach, Krakowie-R ce, ciejowicach, Ty cu, Zagaciu i Zakrzowie.